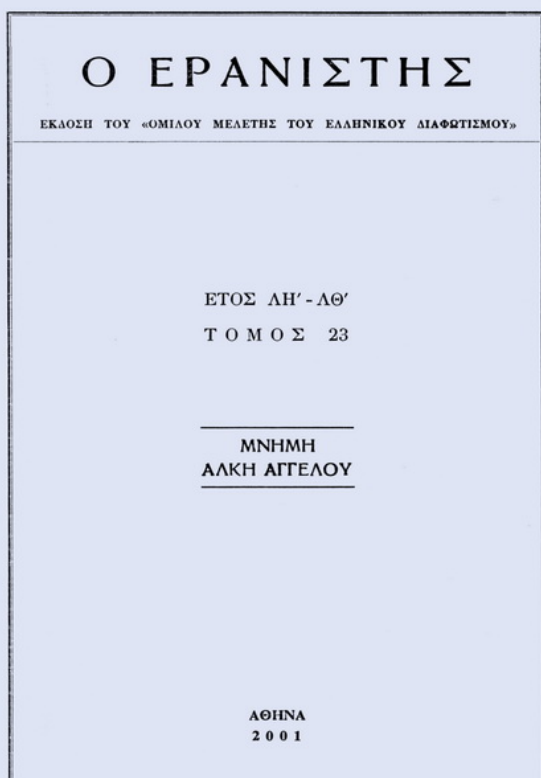

The Gleaner

Vol 23 (2001)

In Memoriam of Alkis Angelou

Μ. Χουρμούζης. Βιογραφικές συμπληρώσεις

Βασ. Βλ. Σφυρόερας

doi: [10.12681/er.166](https://doi.org/10.12681/er.166)

To cite this article:

Σφυρόερας Β. Β. (2001). Μ. Χουρμούζης. Βιογραφικές συμπληρώσεις. *The Gleaner*, 23, 283–295.
<https://doi.org/10.12681/er.166>

Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ

Βιογραφικές συμπληρώσεις

ΤΟ 1861 Ο Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ,¹ πέντε χρόνια μετά την επάνοδό του από την Ελλάδα στην Κωνσταντινούπολη, σὲ ἐπιμνημόσυνο λόγο γιὰ τὸν Ἰωάννη Ψυχάρη² στὴν Ἑμπορικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς μαθητὲς τῆς εἶπε: «Ὅταν εἶχα τὴν ἡλικίαν σας ἤκουα πάντοτε μετ' ὠφελείας τοὺς γέροντας καὶ ἂν ἤξεύρω τι χρήσιμον τὸ χρεωστώ εἰς τὰς νοουθεσίας των διότι, ἀφοῦ κατὰ δυστυχίαν μου οὐδέποτε ἠτύχησα, ὡς ὑμεῖς σήμερον, νὰ διδαχθῶ τὰ γράμματα, ἔνεκα τῶν τότε περιστάσεων, ἤκουσα ὅμως τὰς πατρικὰς συμβουλὰς τῶν γερόντων... ἐξ ὧν ἡ πλέον ὠφέλιμος ἦτον νὰ ἀναγινώσκω βιβλία... καὶ τῷ ὄντι δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἐπανειλημμένης ἀναγνώσεως χρησίμων βιβλίων (καὶ μεταξὺ τῶν χρησίμων τὰ ρομάντζα δὲν συμπεριλαμβάνονται) κατώρθωσα νὰ μάθω ὀλίγα γραμματάκια... Ἀνορθογραφῶ ἀκόμη καὶ συχνότατα σολοικίζω».

Τὸ 1873 σὲ διάλεξή του στὸν «Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸν

1. Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Χουρμούζη μὲ εὐστοχες ἐπισημάνσεις γιὰ τὸ ἔργο του δημοσίευσε ὁ Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, *Ἑργογραφικὰ τοῦ Μ. Χουρμούζη*. Ἀγγελίες γιὰ τὴν κωμωδία «Χορὸς» καὶ γιὰ συναγωγὴ βουλευτικῶν λόγων, περ. *Μέλισσα τῶν Βιβλίων*, τ. Γ' (1977-1981), 5-12. Γιὰ τὸν Κωνσταντινουπολίτη λόγιον καὶ πολιτικὸ βλ. τίς συνθετικὰς μελέτες τῶν Δημ. Σπάθης, «Μ. Χουρμούζης», στὸν τόμο *Σάτιρα καὶ Πολιτικὴ στὴ Νεώτερη Ελλάδα*. Ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Σεφέρη, τῆς Ἑταιρείας Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Τέχνης, Ἀθήνα 1979, σ. 71-97, Τάσου Λιγνάδη, *Ὁ Χουρμούζης*. *Ἱστορία-Θέατρο*, Ἀθήνα 1986, Κ. Γ. Κασίνη, *Μ. Χουρμούζης, Παρωδικὴ Μικρογραφία Μυθιστορημάτων*, Ἀθήνα 1999. Βλ. ἐπίσης Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, «Ὁ Μ. Χουρμούζης ὡς στρατιωτικὸς (Ἀναφορὰ περὶ τῶν ἐκδουλεύσεών του)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν*, τ. 7 (1991-1992), σ. 211-222.

2. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Ψυχάρη (1802-1861;), πάππο τοῦ ὁμώνυμου γλωσσολόγου καὶ λογοτέχνη, βλ. Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα Χρονογράφου 1800-1913*, Ἀθήνα 1932, σ. 229-230 καὶ τοῦ ἴδιου, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, Ἀθήνα 1939, σ. 165, 168, 173, 175. Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος ἐκδόθηκε σὲ φυλλάδιο (βλ. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Γ', Ἀθήνα 1957, ἀρ. 8732). Ἀπόσπασμα βλ. στὸ Τ. Λιγνάδης, ὁ.π., σ. 275-277.

Φιλολογικὸν Σύλλογον» μὲ θέμα «Συνοπτικὸς παραλληλισμὸς τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων ὡς καὶ τινων περιέργων τῶν ἐπὶ Ὀμήρου Ἀχαιῶν πρὸς τινὰ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων»³ ἄρχιζε μὲ τὴ φράση: «Ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς φαεινῆς ταύτης φιλολογικῆς κρηπίδος ἀναβαίνων καὶ ἐγώ, ὅστις οὐδ' ἄκρῳ δακτύλῳ, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐγέυθην ποτὲ φιλολογικῆς ἀμβροσίας, δικαίως προκαλῶ τὰ μειδιάματα, συνάμα δὲ καὶ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ "Καὶ κόρκορος ἐν λαχάνοις καὶ Σαοῦλ ἐν προφήταις"».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς παροιμιακὲς φράσεις, ποὺ τὶς βρίσκουμε τὴν πρώτη στὸν Ἀριστοφάνη (*Σφηῆες*, στίχ. 239) καὶ τὴ δεύτερη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη (*Βασιλέων Α'*, Κ, 24), στὴν ἴδια διάλεξη παρεμβάλλει ἑκατὸ περίπου παραθέματα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια, ἀπὸ τὴν Κύρου Ἀνάβασιν τοῦ Ξενοφῶντος, ἀπὸ τὰ Εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, στὰ ὁποῖα μὲ ἀκρίβεια παραπέμπει, γεγονὸς ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι κατεῖχε πλούσια βιβλιοθήκη ἢ ὅτι μποροῦσε νὰ προσφεύγει σὲ βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ ἴδιο διαπιστώνουμε καὶ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀγορεύσεις του στὴ Βουλὴ (1851-1856). Περιορίζομαι σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα: στὴ συνεδρία τῆς 10ης Ἰουλίου 1855,⁴ ἐλέγχοντας τὸν Ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτικῶν Σπυρομήλιο καὶ τὴν ὁμάδα τῶν «ψευδαφροσιμένων» στὸν Ὅθωνα, ἡ ὁποία προκαλοῦσε «καὶ τῆς πατρίδος τὴν ζήμιαν καὶ τοῦ θρόνου τὴν βλάβην», παρέπεμψε σὲ στίχους τοῦ Ἀριστοφάνη (*Ἰππεῖς*, στίχ. 475-478):

Ἐγὼ μὲν αὐτίκα μάλ' εἰς αὐλὴν ἰὼν
 ὑμῶν ἀπάντων τὰς ξυνωμοσίας ἐρῶ
 καὶ τὰς ξυνόδους τὰς νυκτερινὰς ἐν τῇ πόλει
 καὶ πάνθ', ἃ ὑπουργοῖς καὶ βασιλεῖ ξυνώμνυτε.

Ὁ Χουρμούζης ὅταν, ἔφηβος ἀκόμη, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη «εἶχε μάθει ὀλίγα γραμματάκια»⁵ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ σχολεῖα της,⁶ στὸ

3. Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τ. Ζ' (1872-1873), 126-146. Μνεῖα ἄλλων διαλέξεων τοῦ Χουρμούζη στὴν Κωνσταντινούπολη, βλ. Κ. Γ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 44-46.

4. Γιὰ τὸ κείμενο τῆς ἀγόρευσης, βλ. Τ. Αιγινάδης, ὁ.π., σ. 196-300.

5. Τ. Αιγινάδης, ὁ.π., σ. 275.

6. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα λειτουργοῦσαν σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ «Προκαταρκτικὴ σχολὴ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας», Σχολεῖον Ἀρρένων στὸ Μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου, στὰ Θεραπεῖα, στὸ Σταυροδρόμι κ.ά. Βλ. Τρύφ. Εὐαγγελίδης, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1936, τ. Α', σ. 27, 38, 43.

πρόγραμμα τοῦ ὁποίου περιλαμβανόταν καὶ ἡ διδασκαλία στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας, ἂν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ αὐτοβιογραφικὴ του μαρτυρία: ὁ δάσκαλός του ἐδίδασκε τὴν κλίση τῶν ρημάτων τ ὕ π τ ω καὶ ζ ε ὕ γ ν υ μ ι καὶ γιὰ νὰ γίνεи κατανοητὴ ἡ σημασία τους τὰ «ἐφήρμοζε» στοὺς μαθητές. «Τὸ τύπτω μὲ τὸ ζεύγνυμι (φάλαγγα) —γράφει— ἦσαν τότε τὸ Α καὶ τὸ Ω τῶν πλείστων διδασκάλων μας, ἐξ ὧν εἷς καὶ ὁ διδάσκαλός τοῦ γράφοντος».⁷ Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πιθανὸ ὅτι στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἔζησε μετὰ τὸ 1834, εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀρχαιομάθειά του καὶ νὰ εὐρύνει τὶς γνώσεις του⁸ μελετώντας στὴ βιβλιοθήκη τοῦ νεοσύστατου (1837) Πανεπιστημίου, ποὺ τὸ 1841 εἶχε δεκαπέντε χιλιάδες βιβλία καὶ τὸ 1850 διπλάσια.⁹ Στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπίσης, ὅπου ἐπέστρεψε τὸ 1856, εἶχε πρόσβαση σὲ βιβλιοθήκες, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ βιβλίο του *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1869,¹⁰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα του *Ἀρμονία* (1864-1868). Στὶς σ. 15-16 τῆς «Ἀντιγόνης» παραθέτει «μεταφρασμένην ἐννοεῖται» —ὅπως γράφει— ὀλιγόστιχη περιγραφὴ τοῦ νησιοῦ —ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Πέτρου Γυλλίου (Gyllii) *De Bosphoro Thracio Lib. III*, ποὺ ἐκδόθηκε στὸ Lugdunum Batavorum τὸ 1632¹¹ καὶ στὴ σ. 31 ἐπισημαίνει σφάλμα τοῦ Joseph Hammer στὸ βιβλίο του *Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, ποὺ τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη κεφάλαιό του εἶχε μεταφρασθεῖ τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Α. Ι. Κομπότη.¹² Ἀντλεῖ ἐπίσης πληροφορίες ἀπὸ τὴ *Βοσπορομαχία* τοῦ ἐγκατεστημένου στὴν Κωνσταντινούπολη Γάλλου «Σενιὸρ Μομάρος, πρώτου δραγουμάνου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐστρίας» (ἐκδόθηκε στὴ Λιψία τὸ 1766), ἀπὸ τὴν *Κωνσταντινάδα* τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Σιναίου (1844)

7. Μ. Χουρμούζης, «Γράμματα καὶ Τέχναι», ἐφ. *Ἀρμονία* (6 Ἰουνίου 1864) καὶ Γ. Χατζηδάκης, «Ὁ ἡθοιοπὸς Μιχαὴλ Τριανταφύλλου καὶ ὁ συγγραφέας Μ. Χουρμούζης», περ. *Θεατρικά*, ἀρ. φ. 19-22, Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1978, σ. 47.

8. Γιὰ τὴ φιλομάθεια τοῦ Χουρμούζη κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, βλ. Δημ. Σπάθης, «Μ. Χουρμούζης», ὁ.π. σ. 76-77 καὶ Κ. Γ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 74.

9. Ι. Πανταζίδης, *Χρονικὸν τῆς πρώτης περτηκοταετίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα 1889, σ. 47 καὶ 113.

10. Ὁ Χουρμούζης εἶχε ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἐποχὴ βιβλιοθήκη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ δωρεὰ του διακοσίων βιβλίων στὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος στὴν Ἀντιγόνη. Βλ. Μ. Χουρμούζης, *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, Κωνσταντινούπολις 1869, σ. 69 καὶ Γ. Κ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 44, 46.

11. Ἀντίτυπο τοῦ σπανιότατου αὐτοῦ βιβλίου ὑπάρχει στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.

12. Τὸν πλήρη τίτλο, βλ. Δ. Γκίνης - Β. Μέζας, ὁ.π., τ. Β', σ. 450, ἀρ. 6520.

και από την Κωνσταντινούπολη του Σκαρλάτου Βυζαντίου (1862).¹³

Ἄν οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Χουρμούζη ἀνιχνεύονται σπασμωδῶς στὰ κείμενά του, οἱ εἰδήσεις ποὺ παρέχει ὁ ἴδιος γιὰ τὴ δράση του στὴν Ἐπανάσταση καὶ στὴν Ὀθωνικὴ περίοδο, μολονότι σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι ἀόριστοι καὶ σὲ ἄλλες ἀντιφατικές,¹⁴ μᾶς βοηθοῦν νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορεία του, ὡς τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1856.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1821, ἕνα χρόνο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἤλθε στὴν Ὑδρα.¹⁵ Σὲ ἀναφορὰ του πρὸς τὸν Ὅθωνα (5 Φεβρουαρίου 1856) γράφει: «Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821 ἐγκαταλείψας πατρικὴν περιουσίαν καὶ μέλλον εὐπορώτατον ἤλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅχι διὰ νὰ ζητήσω ἀσφάλειαν ζωῆς... ἀλλὰ νὰ συναγωνισθῶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου διὰ τῆς πατρίδος τὴν αὐτονομίαν».¹⁶ Τὸ 1864 ἀπαντώντας σὲ δημοσίευμα τοῦ Βρετανικοῦ Ἀστέρος σημειώνει: «Ἀπὸ τὸν Μάϊον τοῦ 1821 μέχρι τοῦ Μαρτίου 1856 συνεζυμώθημεν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι»¹⁷ καὶ σὲ ἀγόρευσίν του στὴ Βουλὴ στίς 20 Ἰουνίου 1855 ἀνέφερε ὡς χρόνο ἀφίξής του τὸν Ἰούνιο: «Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 νέος δὲν ἀπέκτησα ἄλλο εἰ μὴ λευκὰς τρίχας καὶ ἔντιμον πενίαν».¹⁸

Παρὰ τίς διαφορὰς ποὺ παρουσιάζουν οἱ τρεῖς αὐτὲς ἀναφορὰς τῆς ἀφίξής του στὴν Ἑλλάδα εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 εἶχε ἐνταχθεῖ στὸ πλήρωμα τῆς γολέτας «Ἀμφιτρίτη» τοῦ Ὑδραίου Λαζάρου Μπρούσκου καὶ τὸν Ἰούλιο συμμετεῖχε στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ τρινησίου στόλου στὴ θαλάσσια περιοχὴ τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἐφέσου. Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἀναφέρθηκε καὶ σὲ ἀγορεύσεις του στὴ Βουλὴ στίς 21 Νοεμβρίου 1821 («Ἀνῆκει εἰς τοὺς ναυάρχους Κριεζῆν καὶ Κανάρην, εἰς τοὺς Μέξας καὶ τοὺς Ἀναργυραίους καὶ λοιπούς, οἵτινες εἶδον αὐτὸν ναυμαχοῦντα ἔξωθεν τῆς Σάμου») καὶ στίς 25 Ἰουλίου 1853 («Εὐτυχήσας νὰ

13. Βλ. Μ. Χουρμούζης, *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, σ. 18, 21.

14. Τὰ κενὰ ποὺ ὑπάρχουν στὴ βιογραφία τοῦ Χουρμούζη ἔχουν ἐπισημανεῖ ὁ Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 33, ὁ Σπάθης, *ὁ.π.*, σ. 71 καὶ 72 καὶ ὁ Κασίνης, *ὁ.π.*, σ. 73.

15. Μ. Χουρμούζης, *ὁ.π.*, σ. 85.

16. Χαρ. Δημακοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 218.

17. Μ. Χουρμούζης, *ἐφ. Ἀρμονία* (28 Νοεμβρίου 1864). Βλ. καὶ Γ. Κοτανίδης, *Μ. Χουρμούζης, Ὁ τυχοδιώκτης*, Ἀθήνα 1978, σ. 11, Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 311-312 καὶ Δ. Σπάθης, *ὁ.π.*, σ. 73.

18. Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 27 καὶ 202.

εύρεθῶ κατὰ τὸ 1821 ἐντὸς ἐλληνικῆς ὀλκάδος καὶ ἀπέναντι κινητῶν Βεζουβίων... φρίττω ἐνθουσιάζομαι ὅτι ὀλίγοι τινὲς ἄνδρες, ἐπιβάται ἀκατίων, κατεσκόρπιζον εἰς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης τὰς μεταβατικὰς Αἵτνας τῶν Τούρκων».¹⁹

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιχείρηση στὴ Σάμο ἔλαβε μέρος στὸν Ἀγώνα στὴν Πελοπόννησο: τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1821 στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς («κατὰ τὴν πρώτην δι' ἐφόδου ἄλλωσιν τῆς» «εἰσπηδήσας εἰς Τρίπολιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐφόδου»,²⁰ στὴ μάχη τῶν Τρικόρφων ἐναντίον τοῦ Ἱμπραήμ στίς 23 Ἰουνίου 1825 («πολεμήσας τὸν Ἱμπραήμ ἐν Τρικόρφοις»),²¹ στὴ μάχη τοῦ Φαλήρου στίς 22 Ἀπριλίου 1827 («ἠτύχησα νὰ πληγωθῶ πλησίον τοῦ ἐνδόξου Καραϊσκάκη τὴν αὐτὴν στιγμὴν καθ' ἣν σφαῖρα θανατηφόρος ἔκοπτε τὸ νῆμα τῆς πολυτιμοτάτης ζωῆς τοῦ ἀειμνήστου»),²² οἱ πληροφορίες, ὅμως, αὐτὲς δὲν ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Στὶς αὐτοβιογραφικὲς του εἰδήσεις γιὰ τὴ δράση στὴν Ἐπανάσταση δὲν ἀναφέρει τὴ συμμετοχή του τὸ 1822 στὴν «Ἀρμοστεία τῶν νήσων Αἰγαίου»²³ γιὰ τὴν ὁποία, λίγα χρόνια πρὶν πεθάνει, συνέταξε «Μνημόνιον» καὶ τὸ ἔστειλε στὸν Γ. Ἀριστείδη-Πάππη, βιογράφου τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου, ὁ ὁποῖος τὸ δημοσίευσε τὸ 1889.²⁴ Ἀναφέρεται κυρίως στὸν Βε-

19. Τὴ συμμετοχή του στὴ ναυμαχία τονίζει καὶ στὴν ἀναφορά του στὸν Ὁθωνα (Χαρ. Δημακοπούλου, ὁ.π., σ. 218). Τὰ παραθέματα ἀπὸ τὶς ἀγορεύσεις του, βλ. Τ. Λιγνάδης, ὁ.π., σ. 83 καὶ 146. Τὰ ὀνόματα τῶν πλοιάρχων τῆς ναυτικῆς μοίρας, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μπρούσκου, βλ. Ἀντώνιος Α. Μισούλης, «Συνοπτικὴ ἱστορία τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος γενομένων ναυμαχιῶν», στὸν τόμο *Ἀλεξάνδρου Δ. Κριεζῆ, Ἀπομνημονεύματα*, ἐπιμελεῖα Ἑμμ. Πρωτοψάλτη, Ἀθήνα 1956, σ. 131.

20. Βλ. παράθεμα ἀπὸ ἀγόρευσίν του τῆς 21ης Ἰουνίου 1855, Τ. Λιγνάδης, ὁ.π., σ. 202 καὶ ἀναφορά του στὸν Ὁθωνα, Χαρ. Δημακοπούλου, ὁ.π., σ. 218.

21. Τ. Λιγνάδης, ὁ.π.

22. Χαρ. Δημακοπούλου, ὁ.π. καὶ Λιγνάδης, ὁ.π.

23. Γιὰ τὴν «Ἀρμοστεία τοῦ Αἰγαίου» βλ. Γ. Δημακόπουλος, *Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν 1821-1827*, Ἀθήνα 1966, σ. 118-123, Γιάννης Κορίνθιος, «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τῶν Ἀρμοστῶν στὴ Νάξο στὰ 1822», περ. *Παρουασός*, τ. 23, ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1981), 200-224 καὶ Ἰωάν. Μουτζούρης, *Ἡ Ἀρμοστεία τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*, Ἀθήνα 1984.

24. Γ. Ἀριστείδης-Πάππης, *Συμπλήρωμα εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1880 ἐκδοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ βιογραφίαν Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου*, Ἀθήνα 1889. Μνεία τοῦ «Μνημονίου» καὶ ἀποσπάσματα βλ. Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος καὶ ἡ ἐδρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1983, σ. 89, 104, 117 καὶ Ἰωάννης Μου-

νιαμίν, πού είχε όρισθεῖ «συναρμοστής τοῦ Κωνσταντίνου Μεταξῆ, Μινίστρου τοῦ Δικαίου». Στὴν «Ἀρμοστεία» μετεῖχαν ἐπίσης ὁ Ὑδραῖος Νικόλαος Οἰκονόμου, ὁ Σπετσιώτης Νικόλαος Γκίνης καὶ ὡς «πρωτοκολλητῆς» ὁ Σάββας Ὀδυσσεύς. Κατὰ τὸ «Μνημόνιο» τοῦ Χουρμούζη «περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου [1822] ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρμοσταὶ ἐκ τῆς Ὑδρας, μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διαταγὴν των τεθὲν πλοῖον τοῦ Ὑδραίου Ἰω. Γκίλη, ἔχοντες καὶ ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τὸν Ἰωάν. Α. Κοκκίνη καὶ ὡς ὑπαξιωματικὸν τὸν γράφοντα [δηλαδὴ τὸν Χουρμούζη]».

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ «Ἀρμοστεία», πού ἀποστολὴ της ἦταν «ὁ ὀργανισμὸς τοπικῶν διοικήσεων, ἡ ἐγκαθίδρυσις Ἐπαρχῶν καὶ Ἀντεπαρχῶν καὶ ἡ εἰσπραξις προσόντων πρὸς τὴν Διοίκησιν» ἐπισκέφθηκε μικρὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων καὶ τὴ Σάμο, ὁ Χουρμούζης, ὡς «ὑπαξιωματικὸς τῆς φρουρᾶς» παρέμεινε στὴ Νάξο μὲ τὸν Βενιαμίν, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει «πολύτιμον καὶ ἐθνωφελῆ». Στὴν προχωρημένη ἡλικία του ὁ Χουρμούζης ὄχι μόνον διατηρεῖ τὶς ἀρετὲς καὶ τὸ ὕφος τῶν παλαιότερων κειμένων του, ἀλλὰ καὶ παρέχει, παρὰ τὴν παρέλευση πενήντα χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι, ἔγκυρες πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι πού ἐπικρατοῦσε στὸ νησί, ὅπως διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, καὶ κυρίως γιὰ τὸν Μιχαὴλ Μαρκοπολίτη, προύχοντα τῆς Νάξου, καὶ τὴ στάσι του στὸν πρῶτο χρόνο τοῦ Ἀγώνα.²⁵ Στὴ συνέχεια συνόδευσε τὸν Βενιαμίν στὴν Πάρο, Σαντορίνη καὶ στὴ Σάμο.

Ἡ παρουσία καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Χουρμούζη κυρίως στὰ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ στὰ στρατιωτικά γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἔχει μελετηθεῖ συστηματικά, κυρίως μετὰ τὸ 1960. Μικρὴ προσφορὰ στὴν ἔρευνα ἂς θεωρηθοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσιν τοῦ «Μνημονίου», τρία ἔγγραφα πού ἔστειλε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο τῆς Φθιώτιδας, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς ἀξιωματικὸς τῆς Ὁροφυλακῆς στὸν Ἀνδρέα Λόντο ἀμέσως μετὰ τὴν 3ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 1843.²⁶

τζούρης, *Ἡ Ἀρμοστεία τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους* στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Ἀθήνα 1984, σ. 93, 95, 115, 134-137. Φωτοτυπία τοῦ σπανίστου φυλλαδίου (16 σελίδες), πού σώζεται στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη Μυτιλήνης, ὁφείλει στὴν κυρία Κλεοπάτρα Καρίνου.

25. Γιὰ τὸν Μαρκοπολίτη, βλ. Ν. Κεφαλληνιάδης, «Ὁ πύργος τοῦ Μαρκοπολίτη εἰς Ἀκαδήμους Νάξου καὶ ὁ οἶκος τῶν Πολιτῶν (1643-1851)», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Σπουδῶν*, τ. 6 (1967), 616-802, ὅπου (σ. 701-721) τεκμηριωμένες ἀπόψεις γιὰ τὴ δράσι τοῦ Μαρκοπολίτη κατὰ τὴν Ἐπανάστασι.

26. Τὰ ἔγγραφα μοῦ παρέδωσε ἡ φιλόλογος —φοιτήτριά μου τὸ 1981— κυρία Ἐφη Ἀντωνοπούλου μὲ ἄλλα ἔγγραφα ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ της Ἀρχεῖο τῆς περιό-

Παραθέτω τὸ κείμενο τοῦ «Μνημονίου», ὅπως δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Ἀριστείδη-Πάππη:

«Ἀπὸ τοῦ 1805 τὸ ὄνομα τοῦ Βενιαμὶν [Λεσβίου] διεφημίζετο ὡς ἀνδρὸς πολυτίμου καὶ ἐθνωφελοῦς. Ὁ τότε διοικητὴς τῆς νήσου Ὑδρας, ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Δ. Βούλγαρης (πατὴρ τοῦ ἐπίσης ἱστοικοῦ Δημ. Βούλγαρη), ἀφοῦ ἐπέφερεν εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν ἠθέλησε νὰ προσκαλέσῃ καὶ τὸν Βενιαμίν, ἵνα διδάξῃ καὶ τὴν νεολαίαν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ μετ' ὀλίγον ἐμφάνισις τοῦ ὑπὸ τὸν Συνέβην (Σινεάβιν κατὰ Παπαρρηγόπουλον) ρωσικοῦ στόλου ἀνέτρεψε σὺν ἄλλοις καὶ τὸν φιλοπάτριδα αὐτοῦ σκοπὸν τοῦ ἱστοικοῦ ἐκείνου ἀνδρός.

Κατὰ δὲ τὸ 1822 ἡ Κυβέρνησις διώρισεν ἀρμοστὰς ἵνα περιέλθωσι τὰς νήσους πρὸ τακτοποίησιν τῶν ἐπιτοπίων ἀνωμαλιῶν καὶ σύναξιν τῶν φόρων καὶ ἐράνων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στόλου. Ἴδου τὸ διάταγμα.

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διακηρύττει

Α'. Ὁ σοφολογιώτατος Βουλευτὴς κύριος Βενιαμὶν Λέσβιος, ὁ Μινίστρος τοῦ Δικαίου κύριος Κωνστ. Μεταξᾶς, ὁ κύριος Νικόλαος Οἰκονόμου ἐκ τῶν προυχόντων τῆς ν. Ὑδρας καὶ ὁ κύριος Βασίλειος Νικολάου Γκίνης (Σπετσιώτης) διορίζονται ἀρμοσταὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τὰς Σποράδας.

Β'. Συνδιορίζεται ὁ κύριος Σάββας Ὀδυσσεὺς ἐπιφορτισμένος νὰ κρατῇ τὸ γενικὸν πρωτόκολλον τῶν πράξεων αὐτῶν.

Γ'. Οἱ κύριοι Ἀρμοσταὶ θέλουν ἀκολουθήσει κατὰ τὰς ὁποίας θέλουν λάβει ὁδηγίας ἐγγράφους τοῦ Μινίστρος τῶν Ἑσωτερικῶν.

Δ'. Ὁ Μινίστρος τῶν Ἑσωτερικῶν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν παροῦσαν διαταγήν.

Ἐν Κορίνθῳ τῇ α' Μαρτίου 1822

Ὁ Πρόεδρος: Ἀ. Μανροκορδάτος

Ὁ Μινίστρος ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων Θ. Νέγρης.

Μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρμοσταὶ ἐκ τῆς Ὑ-

δου 1821-1850. Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ τὴν εὐχαριστήσω θερμότατα γιὰ τὴν εὐγενικὴ προσφορὰ τῆς. Παρόμοιο ἐγγράφο τοῦ Χουρμούζη πρὸς τὸν Δημήτριον Καλλέργη τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1843 ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο ὑπάρχει στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μουσείου Μπενάκη. Βλ. Γ. Σμπιλέρης, «Ἀρχεῖο Δημητρίου Καλλέργη 1824-1867», περ. *Τετράδια Ἑργασίας*, τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν, 6 (1983), 157.

δρας μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διαταγὴν των τεθὲν πλοῖον τοῦ Ὑδραίου Ἰω. Γκίλη ἔχοντες καὶ ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς των τὸν Ἰωάν. Α. Κοκκίνην καὶ ὡς ὑπαξιωματικὸν τὸν γραφόντα ταῦτα (δηλ. τὸν Μ. Χουρμούζην).

Καὶ πρῶτος γραμματεὺς ἦτο Σάββας Ὀδυσσεύς, δεῦτερος ὁ Θ. Ἐλευθεριάδης (παρηκολούθει καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος, ὁ ἔπειτα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν διατελέσας Ἱεροψάλτης Σύρου) καὶ τρίτος ὁ Κυδωνιεύς Παναγιώτης Ἀμμανίτης, σπάνιος καλλιγράφος καὶ ταχυγράφος. Ἡ κυβερνήσις ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀρμοστὰς καὶ τὸν ὑπόδικον Λυκοῦργον Λογοθέτην τὸν Σάμιον, ἵνα ἐξετάσωσιν ἐπιτοπίως τὰ κατ' αὐτοῦ καὶ πράξωσιν ὅ,τι ἐγκρίνουν.

Καὶ πρῶτον μετέβησαν εἰς Τήνον, ὅπου καὶ διέμειναν 12 ἡμέρας. Ἐκεῖ διηρέθησαν εἰς δύο, πρὸς ταχύτεραν διεκπεραίωσιν τῆς ἐντολῆς των, καὶ ὁ μὲν Μεταξᾶς μετὰ τοῦ Γκίλη μετέβησαν εἰς Ἀνδρον κτλ., ὁ Βενιαμὴν μετὰ τοῦ Οἰκονόμου, τῶν γραμματέων καὶ τῆς φρουρᾶς εἰς Νάξον, ὅπου συνέλαβον καὶ ἐφυλάκισαν ἐν τῷ πλοίῳ τὸν Μ. Μακροπολίτην, ὡς σκανδαλωδῶς ἀντιποιηθέντα ἐξουσίαν, ἣν οὐδεὶς τῷ ἔδωκε, καὶ μετὰ 15 ἡμερῶν διαμονὴν ἐν τῇ Νάξῳ μετέβησαν εἰς τὴν Πάρον, ὅπου τῇ μεσιτείᾳ τοῦ γέρου Μαυρογένους ἀπέλυσαν τὸν Μακροπολίτην, ἀφοῦ ἐπλήρωσε 1000 γρ. (160 κολονάτα) πρόστιμον, καὶ ἔδωκε ἑγγράφον δι' οὗ ὑπέσχετο νὰ μὴ ἀναμιχθῇ πλέον εἰς τὰ τῆς πατρίδος του Νάξου. Ἐκεῖθεν μετέβησαν εἰς Σαντορίνην, ὅπου μία μερὶς ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σπυρίδωνα Καοῦστον (ἐμποροπλοίαρχον εὐκατάστατον) ἐφαίνετο ἐναντία τοῦ ἀγῶνος. Καὶ κατ' ἀρχὰς δὲν ᾔθελαν νὰ δεχθῶσι τοὺς ἀρμοστὰς, οἱ ὅποιοι ἐβιάσθησαν νὰ τοὺς ἀπειλήσωσιν ὅτι θὰ πάθουν, ἐτοίμασαν μάλιστα καὶ τὰς εἰδοποιήσεις περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς νήσου. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους οἰκονομήθησαν τὰ πράγματα καὶ λαβόντες τοὺς ἐράνους καὶ τοὺς φόρους μετέβησαν εἰς τὴν Σάμον, ὅπου εἰς μάτην ἐπὶ 16 ἡμέρας ἐπροσπαθοῦσαν νὰ λάβωσι τοὺς ἐράνους καὶ τοὺς φόρους, ὥστε ἐβιάσθησαν ν' ἀπολύσωσι τὸν Λυκοῦργον, ὅστις ἐντὸς 6 ἡμερῶν κατώρθωσε νὰ δοθῶσι καὶ οἱ φόροι καὶ οἱ ἔρανοι.

Μίαν Κυριακὴν ἱεουργήσαντος τοῦ ἀρχιερέως ἀνέβη εἰς τὸν ἄμβωνα ὁ αἰμίνηστος Βενιαμὴν καὶ ἐπὶ μίαν ὥραν ὠμίλησε περὶ ὁμονοίας (διότι ἦσαν τότε οἱ Σάμιοι διηρημένοι εἰς Καρμανιόλους καὶ Καλικαντζάρους) καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα καθηκόντων ἐνὸς ἐκάστου καὶ ὅλων ὁμοῦ, οὐδεὶς δὲ ἔμεινεν ἀδάκρυτος καὶ ὅταν κατέβη τοῦ ἄμβωνος ὅλοι ἔσπευδον ν' ἀσπασθῶσι τὴν δεξιάν του. Ἡ ὁμιλία του ἐγένετο καταληπτή εἰς πάντας, ἡ δὲ ἀπαγγελία του καὶ τὸ παρρησιαστικόν του ἐπέβαλλε σέβας. Ἦτο δὲ ὁ αἰμίνηστος μύωψ, ἔχων ἡμίκλειστον τὸν ἀριστερόν ὀφθαλ-

μόν, τὸ ἀνάστημα μέτριον, τὴν γενειάδα κατὰλευκον καὶ οὐχὶ μακρὰν ἢ δασεῖαν. Τὸ βῆμά του ἦτο ἡμελημένον, σοβαρὸς καὶ ὀλίγα τὰ λόγια του· ἀπότομος πολλάκις εἰς τὰς ἀπαντήσεις του καὶ ἐνίοτε πικρὸς, ἀγαποῦσε δὲ συχνὰ νὰ περιδιαβάzzῃ.

Ἴδου δύο παραδείγματα. "Ὅτε συνελήφθη ὁ Μαρκοπολίτης ἤλθεν ἡ σύζυγός του (Ντου[ν]τού, γυνὴ κανονικοῦ κάλλους) καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγανακτήσεως λέγει τῷ ἀειμνήστῳ: "Δάσκαλε, δάσκαλε, ἐγὼ εἶμαι ὑπήκοος Φραντζέζα καὶ ἔχω ῥάμματα γιὰ τὴ γούνα σου". Ὁ δὲ ἀείμνηστος μὲ ὅλην τὴν ἀπάθειαν τὴν λέγει: "'Εχω κ' ἐγώ, κυρά, γούνα γιὰ τὰ ῥάμματά σου. Μόν' κόπιασε τώρα στὸ καλὸ". Ὁ Μόραλης, ἑπαρχος τότε τῆς Σάμου, ὁμιλῶν ἐν ὥρᾳ γεύματος περὶ τινος ὑποθέσεως, ἐσύγχισε τὸν Βενιαμίν, ὅστις ἡγέρθη ὀργίλως καὶ τοῦ λέγει: "'Α! τοῦ διαβόλου υἱέ, δὲν σιωπαίνεις πλέον!" καὶ ἀναχωρήσας ἐκ τῆς τραπέζης ἐπῆγεν εἰς περίπατον πλέον τῶν δύο ὥρων. Ὁ Σάμου Κύριλλος ἐπροσκάλεσεν εἰς γεῦμα τοὺς ἀρμοστὰς μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ. Τὸ γεῦμα ἦτον ὄντως δεσποτικόν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ εἶχεν ὁ Σάμου τὴν εἰκόνα τοῦ ἐλαιογραφημένην καὶ εἰς μέγα σχῆμα. Τὴν ἐπλησίασε λοιπὸν ὁ Βενιαμίν καὶ τὴν παρετήρει, ὁ δὲ Σάμου τὸν ἠρώτησε: "Μὲ ὁμοιάζει, διδάσκαλε;". "Καθόλου", λέγει ὁ Βενιαμίν. "Πῶς καθόλου", ἀπήντησεν ὁ Σάμου, "ἀφοῦ ὅσοι τὴν βλέπουν λέγουν ὅτι εἶμαι ἀπαράλλακτος". "Ψεύματα σὲ τὸ λέν. Ἡ Πανιερότης σου εἶσαι πλέον τοῦ δέοντος ζωηρὸς καὶ ἀνακατόνεσαι εἰς ὅλα, ἐν ᾧ αὐτὴ, ὡς τὸ βλέπεις, εἶναι σεμνὴ καὶ ἡσυχος".

Καὶ ἐν τούτοις ἐξέπνευσεν ὁ ἀείμνηστος Βενιαμίν, ὡς καὶ ὁ Θ. Νέγρης ἐπὶ τῆς ψάθας.»

ΕΓΓΡΑΦΑ*

1

Ἐξοχώτατε!

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ δεδοξασμένον τὸ Πανάγιον ὄνομά του!

Δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη αἰώνιος καὶ πρὸς ὑμᾶς εὐεργέται τῆς Πατρίδος.

Ἡ 3ῃ 7βρίον θέλει εἶσθαι ἡ λαμπροτέρα ἡμέρα διὰ τὸν Πολυπαθῆ Ἑλληνα, τὰ δὲ ὀνόματά Σας θ' ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ζῶντας καὶ ἀπὸ τὰς ἐπερχομένας γενεὰς μὲ Σέβας καὶ ἐνθουσιασμόν!

Καὶ πάλιν καὶ μυριάκις δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη πρὸς ὑμᾶς εὐεργέται τῆς Πατρίδος!

* Τηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐγγράφων.

Ἡ πάλλουσα ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν καρδίᾳ μου καὶ τὰ ῥέοντα ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν μου δάκρυα δὲν μ' ἀφήρουν νὰ ἐκτανθῶ περισσότερον.

Ἀσπάζομαι νοερῶς τὰς χεῖρας σας καὶ ὑποσημειοῦμαι μὲ Σέβας βαθύτατον, τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος)

ὡς υἱὸς καὶ δοῦλος
Χουρμούζης

Ἐν Ἀγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)
τὴν 6 ἑβρῖου 1843, 7 ὥρα π.μ.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ἐ. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ., Κύριον Ἀ. Λόντον, εἰς Ἀθήνας.

2

Ἐξοχώτατε,

Συγχωρήσατε τὴν τόλμην μου! Πέμπτη ἡμέρα σήμερον μετὰ τὴν ἔνδοξον 3 ἑβρῖου καὶ ἀκόμη ὁ νέος ὄρκος δὲν ἐφάνη.

Βραδύτης τοῦ ὄρκου εἰς τοιαύτας περιστάσεις;... Ἐχω τοὺς λόγους μου... Εἶναι καλὸν καὶ ἐπισήμως καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων νὰ ἡσυχάσῃ καὶ τῶν γειτόνων μας ὁ θαυμασμὸς καὶ ὁ φόβος.

Συγχωρήσατε, ἐπαναλαμβάνω, τὴν τόλμην μου, ἥτις δὲν προέρχεται ἀπὸ αὐθάδειαν. Μήπως καὶ ὁ ὀβολὸς τῆς χήρας ἀπερίφθῃ;

Ἀνάθεμά την τὴν χρηματικὴν μου ἀπορίαν, ἥτις δὲν μὲ ἀφίνει νὰ σᾶς ἐκθέσω προφορικῶς ὅ,τι δυσκολεύομαι νὰ σᾶς γράψω... Θὰ λάβω καὶ τὴν συγκατάθεσίν σας νὰ σᾶς καθυποβάλλω κάποτε ὅ,τι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου γνωρίζω ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον;

Ὑποσημειοῦμαι μὲ Σέβας βαθύτατον, τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος)

ταπεινότατος δοῦλος
Χουρμούζης

Ἐν Ἀγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)
τὴν 8 ἑβρῖου 1843.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατ. Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ., Κύριον Ἀνδρέαν Λόντον, Εἰς Ἀθήνας.

3

Ἐξοχώτατε,

Μήτε αὐθάδειαν παρακαλῶ, μήτε ἀναίδειαν νὰ ἐκλάβητε τὰς ὁποίας εὐσεβιάσως σᾶς καθυποβάλλω ὀλίγας παρατηρήσεις. Εἶναι προῖδον τῆς 3 Ἰβρίου, εἶναι ἀφοσίωσις εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων.

Ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ἐλληνικῶν θυμάτων τῆς Βαυαροκρατίας καὶ τινων αὐλοδοῦλῶν, εἶμαι συγγνωστός διὰ τὴν τόλμην μου ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐν μέρει προκαλεῖ καὶ ἡ φυσικὴ μακροθυμία τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος).

Καὶ ἡ Ἱστορία καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας συμβάντα μᾶς διδάσκουν ὅτι εἶν' ἀδύνατον νὰ προοδεύσῃ ὁποία δῆποτε μεταρρυθμῖς μὲ τὰ ἄτομα τοῦ προηγουμένου συστήματος, τοῦλάχιστον μὲ τὰ περισσότερα.

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἐδνωμονῇ πρὸς τὴν Ξενοκρατίαν, ὅστις ἀπὸ αὐτὴν ἀπεκατέστη ἀπὸ ἄτιμος ἐπίσημος, ἀπὸ πτωχὸς πλούσιος; ὅστις χρεωστῶν τὴν ὑπαρξίν του, τὴν θέσιν του, τὴν εὐτυχίαν του εἰς τὸν Βαυαρὸν καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤλπιζε περισσότεραν πρόοδον, νὰ μὴ μνησικακῇ καὶ νὰ μὴν ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ ἐξόσαντος τὴν Βαυαροκρατίαν;

Ἐλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀτυχῇ Ἑλλάδα (καθὼς καὶ ἀφ' ὅλας τὰς κοινωνίας) οἱ Ἐφιάλται, οἱ Ἄνυτοι, οἱ Προκοροῦσαι καὶ οἱ Τζῆνοι; Ποσάκις οἱ ἐκ φύσεως καὶ ἐκ συστήματος μέλανες οὗτοι κακοῦργοι ἐπαρησιάζθησαν εἰς τὴν Α.Α. καὶ ἐφλυάρησαν τὸ «εἷς Κοίρανος εἷς Βασιλεὺς!», ποσάκις οἱ κατὰ τὴν 3 Ἰβρίου μετεῖχον ἀποσκορακισθέντες συγχαιρόμενοι ἀλλήλους εἶπον: «ὄπῃ μὲν ἀμφοτέρω, ἀλλὰ νοῦν ἐσχέκαμεν»!!!

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα μύρια ἔχοντες ὑπ' ὄφιν, μὴ πρὸς Θεὸν ἀπατήσουν πάλιν τὴν ἀγαθότητά σας βεβαιώσεις ἀφοσιώσεως! Ἐνθυμηθῆτε ποῖοι ἔσσαν εἰς τὰς φυλακὰς ὡς κακούργους κατὰ τὸ 1833 τοὺς πρωταγωνιστάς· ποῖοι ὑπέγραψαν καὶ ἐνήργησαν τὸν περὶ Τύπου νόμον τοῦ 1837· ποῖοι ἐνήργησαν καὶ ὑπεστήριξαν τὰ μεταβατικὰ τοῦ Φαλάριδος τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν ἐκπατρισμὸν τὸν ὀλέθριον τοῦ 1838-39, ποῖοι τέλος πάντων παρέλυσαν τὴν κοινωνίαν μας διαβάλλοντες ἕως χθές, συγκοφαντοῦντες καὶ προδίδοντες τοὺς τιμίους καὶ ἐναρέτους δι' ἓνα προβιβασμὸν, διὰ μίαν θέσιν, δι' ἓνα Σταυρόν, δι' ὀλίγην σταφίδα! Μεταξὺ μυρίων ἄλλων ἐνθυμοῦμαι καὶ μίαν ἡμέραν καθ' ἣν μὲ ἤρσατε εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς ἐπισήμου, τὸν ὁποῖον ἀμφοτέρω ὑποθέταμεν διὰ τίμιον. Δικαίᾳ ἀγανάκτησις σᾶς ἐβίβασε νὰ ἐκφράσῃτε πικρὰς ἀληθείας κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ 1841. Ἐπίσης καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἐκφράσθη συμφώνως μετὰ τῆς Ὑ(μετέρας)

Ἐξοχότητος). Τῇ ἐπαύριον ἐπαρησιάσθην δι' ἐπόθεσίν μου εἰς τὸν*... καὶ ἤκουσα με ἐκπλήξιν αὐτολεξὶ καὶ μὲ προσθήκην ἐπιπλήξεως ὅσα τῷ ὄντι εἶπα!! Ἐκτοτε ἐδάγκασα τὰ χεῖλη μου, ἀπεσύρθην εἰς τινα γωνίαν, καί, ὥς νεκρὸς μεταξὺ ζώντων, διῆγον τῷ ὄντι ζωὴν νεκράν, διότι πολλάκις μὲ ἔλειπεν καὶ ὁ ἄνθρωπος.

Τοιαύτη ἐλεῖνὴ οὖσα ἡ κοινωνία μας, οὐδὲν ἄλλο φάρμακον παρὰ τὸ τῆς 3 Ἰβρίου ἐδύνατο νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ἄς γίνωσι λοιπὸν μαθήματα τὰ παθήματα, μήπως δευτέρα πλάνη ἔσεται χεῖρον τῆς πρώτης.

Ἐξαιτούμενος καὶ αἵθις τὴν μακροθυμίαν σας διὰ τὴν τόλμην μου ταύτην ὑποσημειοῦμαι εὐσεβᾶτως

ταπεινότητος δοῦλος σας

Χουρμούζης

Ἐν Ἀγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)

τὴν 12 Ἰβρίου 1843.

Υ.Γ. Οἱ γείτονες ἐδιπλασίασαν τὰς φρουρὰς τῶν Στρατώνων των, ἡμεῖς δὲ ἀρχίσαμεν νὰ δίδωμεν τὸν νέον δοκον ἀπὸ προχυες.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ. Κύριον Ἀνδρέαν Λόντον, εἰς Ἀθήνας.

ΒΑΣ. ΒΛ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ

* Παράλειπεται τὸ ὄνομα.